

DEBRECZENI ATTILA

Kazinczy kiadatlan levele és a Vida Lászlóhoz írott episztola története¹

Kazinczynak mindig előkerül valamely eddig nem ismert vagy kiadatlan levele, még az immár huszonöt kötetre gyarapodott levelezéskiadás negyedik pótkötetének megjelenése után is, s nem lesz ez másként a későbbiekben sem. Ezúttal a kritikai kiadás *Költemények-kötetének* sajtó alá rendezése során bukkant fel egy verset tartalmazó kiadatlan levél, amelynek sem keltezése, sem címzettje, sem aláírása nincs a kéziratban, de kétségtelenül Kazinczy kézírásával készült. Gergye László ugyan feltárja a Vida-episztola kéziratának sorában, de nem jelzi, hogy valójában levélről van szó, hogy kihez szól, különösen nem, hogy kiadatlan, s nem veszi figyelembe a levélnek a vers keltezésére nézve releváns adatait sem.² A *Levelezés-katalógusban*³ ismeretlennek szóló levélként szerepel egy Kazinczy Gábortól származó másolata,⁴ ez a kézirat a lejegyző kommentárja szerint az eredetiről készült, a verset nem tartalmazza, mert annak csak variánsait jegyezte ki a versek közé sorolva, s a címzettet sem azonosítja („nem tudom kihez van intézve”). Az alábbiakban először az autográf kéziratot⁵ közöljük kritikai átírásban, a verssel együtt, annál is inkább, mert több, másutt nem található variáns és széljegyzet van benne, majd a levélből adódó következtetések levonására kerül sor.⁶

¹ A jelen tanulmány az MTA-DE Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport programja keretében jött létre, OTKA (K108831) támogatásával.

² KAZINCZY Ferenc összes költeményei, kiad. GERGYE László, Bp., 1998, 404. Az e kiadást követő Szabó G. Zoltán sem ismeri így ezt levélforrásként, csak a Kölcsynek szóló levelet adja ki, a verset tartalmazó mellékletet elveszítettnek mondja (*KÖLCSEY Ferenc levelezése*, I. kötet, kiad. SZABÓ G. Zoltán, Bp. 2005., 446–451., 967.; a továbbiakban: *KölcsyLev. I.*).

³ CZIFRA Mariann, *Kazinczy Ferenc levelezése. Katalógus*, Bp., 2014, 312.

⁴ MTAK. Tört. 2r. 21., 159a.

⁵ Ráday Gyűjtemény, Szemere Tár V., 670–673.

⁶ A levélnek így csak a keletkezéstörténet szempontjából jelentőséggel bíró elemekre térünk ki, teljes körű magyarázatokat nem adunk, nem térünk ki az olyan részletekre sem, mint például hogy ekkor Kazinczy a *Lúdas Matyi* szerzőjének Pethe Ferencet tartotta.

1. Kazinczy levele

Fegyvernei etc.
VIDA LÁSZLÓ
BARÁTOMHOZ.

Széphalom, Decemb. 11d.⁷ 1815.

Hah, melly idő! A' feldühült vihar
Kéményeimben kínosan jajog,
Mint a' Charybdisz' vinnyogó csudáji,
Midőn Eól a' tengerekre csap,
'S tajtékos habjaikat kevergeti.
Sötét az est. Eltérek asztalomtól,
'S remegve, mintha az ég föld rám akarna
Borúlni, a' kályha mellett helyt fogok.
'S visszateszem képzeltemben magam'
A' szép napokba, melyeket virult
Narcisszaidnak gazdagsága közt,
És, a' midőn a' rekkenő meleg'
Nyilait tovább kinn már⁸ nem tűrheténk,
Romod' boltjában és a' hús berekben,
Barátom, együtt töltöttem⁹ veled.

Oh Törtelen élt három¹⁰ szép napom,
Ha fogsz te nékem újra feljelenni?
Ha fogjuk ismét bízatosan csevegve
Álmatlanul kihúzni az éjekeket,
Míg Helmeczink, hogy virrad, felsikolt,
'S eloltja a' többé kelletlen világot?
Mikor fogod te nékem Koppinak
Újra emlegetni lelkes oktatásit?
Mikor Horányit, a' hevest, vadat,
De a' jókhoz jót, 's szelídet a' szelídhez?
Oh emlegessd! ők engem is szerettek,
'S lelkem tüzedtől¹¹ fenntebb tűzbe kél.

Ha majd Vendégeid elfognak, 's te rám
Többé nem ügyelsz, ellopom magam'
Közzületek, hogy rejtettebb szobádban
Elrészegülve nézzem másait
A' Huysumoknak és a' Van Dyckeknek;
És ott Battóninak szép asszonyát,
Ki a' galád Triumvirt kedvesének
Kaján nagyságára emlékezteti; -

Cleopatra a' Caesar
büsztjét mutatja
Augustusnak.

⁷ 11d. Utólag betoldva a két szó közé.

⁸ <el> már Az áthúzott szó fölött betoldva.

⁹ <tölték-el> töltöttem A sor végén betoldva az áthúzott szó helyett.

¹⁰ élt <boldog> három

¹¹ tüze<k>dtől Ráírással javítva.

'S átkot kiáltva a' gaz Triumvirekre,
 Galériácskád' ismét elhagyom.
 Te hús fej és szív nélkül nem valál,
 'S az ég megadta néked a' mit ő
 Adni a' jobbaknak áldásúl szokott
 Az édes kis hasznocska mellyedet
 Nem fűzte szűkké, csalfa fény szemed'
 El nem vakítá, a' maszlagos kehelyt
 Te, mint az a' nagy *falt*, nem illetéd.
 Pénzt, csillogást, nem fényt, keresnek ők:
 Éldelletet te, 's tiszta fényt, 's barátot.
 'S a' mit kerestél, bőven megnyeréd.

Non tu corpus eras
 sine pectore.

 dulce lucellum

 Éldellet, Genuss.

Te, a' midőn az ég' lakóji közzé
 Fellépe Wesselényi, homlokát
 Körülkerítve a' makkos-kosszorúval, bürgerkrone
 Melpómenének árva gyermekeit,
 Nagyszívű polgár, ótalomba vetted, non olt. sed ótalom.
 'S sok áldozattal megtartád nekünk. quia radix óvom.
 Csudáltam a' Tevőt, 's Az szeretettel
 Felém jöve, és Ő 's én egyek vagyunk!

Oh, áldott óra, mellyben engemet
 Megszállá¹² a' vers' 's a' könyv-gyártás' dühe!
 E' sánta vers nem vers Böngészinek,
 Beszédemet nem érti Kalkai¹³
 # <'S Réghi Péter 's Kerékvári Pál Úr,> Sághi és Beregsz.
 'S hogy métely ez, a' népre prÓvocálnak átkozottúl rossz vers. de ez akarva rossz.¹⁴
 És a' Szokásra, melly a' nyelvben Űr.
 De bár melly mázolás ez, engemet
 E' mázolás nélkül az én Vidám,
 És Szemerém <'s Kölcseim 's Döbrenteim>,¹⁵
 'S láng Helmezcink 's a' kedves Bilkey,
 'S te Szent-Miklós! nem kedvellenétek.
 Elég nekem! - Emílem, Antonínom
 Pirulni fognak egykor nyelvemért:
 Barátimért ha fognak é pirulni?

'S Réti Jakab 's Ripókvári Márk Úr¹⁶

¹² *Megszállá* Az igekötő olvashatatlan betűkből javítva, ráírással.

¹³ *Kalkai*<,>

¹⁴ A lapszéli jegyzet az eredeti sorhoz készült, amint a köré rajzolt vonalak mutatják.

¹⁵ Az áthúzás helyére nem került másik megoldás.

¹⁶ Az áthúzott sor javítása a lap alján található, # jel mutatja helyét.

Most 1 óra van éjjél után Xbernek 17dikén az az Vasárnap. Én ezen Epistola' töredékét¹⁷ neked ma dél után küldtem be Ujhelybe. Akkor csak ez vala kész. Most végzém-el, 's ezt is küldöm postára mihelytt felvirrad, mert a' posta felétek még délig megyen. – A' legelső postával pedig hozzád adreshalom a' Vidához szőlő explárt. – Nekem úgy tetszik, hogy erre reá illik mind a' Desőffy ítélete¹⁸ a' Pethe Ludas Matyija felől: *Imhol ez a' kis bolondság; nem rossz.* mind a' Kisfaludi' szava: *De biz az ebadta mind szép.* Azért ha talán kedvetek jönne kinyomtatni, örülni fogok neki, de ha in 8° a' Kis János Versei' betűjivel; ha in 4° az én Munkáiméval. a' tituláris paginara az jó a' mi az Epistola elibe van téve. Ha lenyomtatni talál, kérlek, küldj postán haladék nélkül egyet. Öllelek, édes barátom.

Nem kell hozzá semmi Scholion. Azokat ide csak neked írtam, mert Horátz-ból nem mindég jut minden eszünkbe. Szeressd a' Triumvireket.

2. A levélben található vers keletkezési ideje

A jelen levél alapadatai közül a szöveg csupán annyit árul el, hogy december 17-én éjjel egy óra körül íródott, s mivel a vers dátumában 1815 szerepel, így ez a december 17-e 1815-ben kellett legyen. Azzal azonban már van egy kis gond, hogy a levél közlése szerint ekkor készült el a benne lévő episztola teljes szövege, annak címében viszont december 11. szerepel. A vers szövegforrásainak mindegyike az 1815. december 11-i dátumot jelöli meg a keletkezés idejéül, ez az időpont azonban a levelezés (beleértve a verset tartalmazó leveleket is) adatai alapján a jelenleg ismert keletkezéstörténeti folyamat egyetlen kitüntetett pontjával sem hozható kapcsolatba. Az első adatunk erre nézve Kazinczy Helmezy Mihálynak írott 1815. november 7-i levelében található: „Vidához elkezdék egy Epistolát. Kiáradott minden erem, 's tűz nélkül nem akarom folytatni.”¹⁹ 1815. december 13-án, ugyancsak Helmezynek még mindig csak arról számol be, hogy „Vidához készül egy Epistolám.”²⁰ A vers elkészültét a most közölt levél adja hírül: „Most 1 óra van éjjél után Xbernek 17dikén az az Vasárnap. Én ezen Epistola' töredékét neked ma dél után küldtem be Ujhelybe. Akkor csak ez vala kész. Most végzém-el, 's ezt is küldöm postára mihelytt felvirrad, mert a' posta felétek még délig megyen.” A vers teljes szövegének megírásával Kazinczy tehát az 1815. december 17-re virradó éjjel készült el, sem a vers írásának elkezdése, sem a részlegesen, majd a teljesen kész változat elkészítése nem december 11-re esett, a 11-es szám egyébként utólag lett beillesztve a címbe, először csak '1815. december' állt ott. Nyilván felvetődik így a kérdés, mit jelöl akkor ez a dátum a vers címében, merthogy valamit jelöl, az Kazinczy kultikus szokásai ismeretében bizonyosnak mondható.

¹⁷ *töredékét* Tollhiba, emendáltuk.

¹⁸ *Desőffy <verse> ítélete*

¹⁹ *Kazinczy Ferenc levelezése*, XIII. kötet, kiad. VÁCZY János, Bp. 1903., 268. (3036. sz.) (A továbbiakban: *KazLev*, XIII.)

²⁰ *KazLev*, XIII, 331. (3062. sz.), Váczy János a 'készül' szó után illesztett felkiáltójellel utal a december 11-i dátummal való ellentmondásra.

Sajnos azonban nem találtunk sem a korabeli levelezésben, sem a Vidához fűződő kapcsolatban december 11-hez köthető eseményt, így a dátumba rejtett vélhető utalást jelenleg nem tudjuk dekódolni. A vers Kazinczy által kijelölt dátuma helyett ezért inkább az 1815. november-december 17. közötti időszakot tekinthetjük az episztola keletkezési idejének.

3. A levél címzettje(i)

A következő tisztázandó kérdés, hogy kinek küldte, illetve akarta küldeni Kazinczy az 1815. december 17-ről 18-ra virradó éjszaka befejezett episztolát. Az előzőekben láthattuk, hogy Kazinczy Helmeccynek számolt be a Vida-episztola keletkezési folyamatáról november 7-én és december 13-án, ami összefüggött azzal, hogy Helmeccy egyfajta közvetítő szerepet töltött be Vidához, Kazinczy gyakran üzent vagy küldte üdvözlétét a Vida-házaspárnak általa. A jelen levél már idézett részletében két küldeményről esik szó: az egyik az episztola töredéke, a másik a befejezett vers. Az elsőt, mint írja 'ma dél után küldtem', a másodikat 'küldöm postára mihelytt felvirrad' (mivel e mondatokat december 17-én éjjel 1 órakor vetette papírra, a 'ma' itt értelemszerűen még 16-át jelenti, a 'felvirrad' pedig 17-re utal). Kazinczy december 16-án jelenlegi ismereteink szerint két levelet írt, amelyek fenn is maradtak, az egyiket Rumi Károly Györgynek, a másikat Helmeccynek,²¹ ezekhez mellékelhette a még teljesen el nem készült Vida-episztolát, noha egyikben sincs erre utalás, mindkettőben a Rumi könyvéhez írott előszó szerepel. Viszont Helmeccynek írott december 21-i levelében visszaül az episztola küldésére: „Mint vagy megelégedve a' Rumi Monum. Előbeszédével és a' Vidához írt (egész) Epistolával, az *egésszel* mondom, nem előbb megküldött töredékével? mert már az egész is útban van hozzád 's eddig vehetted.”²² Mindezek alapján aligha kétséges, hogy december 16-án délután a Helmeccynek szóló levéllel együtt küldte a még teljesen el nem készült episztolát, s Helmeccy volt a címzettje a teljes episztolát tartalmazó eddig kiadatlan levélnek is.

Felvetődik persze a kérdés, hogy akkor miért a Kölcseynek írott levelek között maradt fenn e levél kézírata, a hozzá december 18-án küldött levél elé besorolva.²³ A Kölcseynek december 18-án írott levél végére, az elköszönés után a következőt jegyezte még Kazinczy: „Az ide zárt Epistolát ez éjjel végzém. Ez Helmeccynek vala szánva, érti Uram Öcsém az ott megmagyarázottakat Magyarázat nélkül is.”²⁴ Az episztolát nem nevezi meg pontosan, de december 29-i levelében azt írja, hogy Szemere „Pali le akará írni az Uram Öcsém számára a' Vidához írt Epistolát, de mondtam hogy az meg van küldve általam.”²⁵ Ha az ebben a hónapban keletkezett egyetlen ismert, befejezett episztolát, a Vidához írottat Kazinczy december 29-ig bizonyosan eljuttatta Kölcseyhez és létezik egy kézirat (a jelen kiadatlan kézirat), amely ugyanott található,

²¹ *KazLev*, XIII, 348–352. (3070. sz.) és 352–356. (3071. sz.)

²² *KazLev*, XIII, 362. (3075. sz.)

²³ Ráday Gyűjtemény, Szemere Tár, V. 670–673., illetve 686–689.

²⁴ *KazLev*, XIII, 359. (3072. sz.)

²⁵ *KazLev*, XIII, 378. (3083. sz.)

ahol a Kölcsyhez szóló december 18-i levél kézírata is, s amelyről láttuk, hogy eredetileg Helmezyhez szóló levél volt, akkor nagy valószínűséggel kijelenthető: a Kölcsy-levél idézett utalása ('ide zárt Epistola', amely 'Helmezynek vala szánva') a szóban forgó kézíratra vonatkozik, tehát ez volt a levél melléklete. Ezt támasztja alá az utolsó tagmondat is („érti Uram Öcsém az ott megmagyarázottakat Magyarázat nélkül is”). A kéziratban ugyanis többek között Horatius-utalások jelzése van a margón, melyekre nézve Helmezynek ott ezt írta: „Azokat ide csak neked írtam, mert Horátiából nem mindég jut minden eszünkbe.” Kölcsy számára ezen utalásokat szükségtelennek minősíti az idézett utolsó tagmondat, ezért veti elé magyarázatként: „Ez Helmezynek vala szánva”.²⁶

A kérdés csak az, hogy miért küldte ezt az eredetileg Helmezy számára írott levelet Kazinczy mégis inkább Kölcsynek, s hogy miért írta az episztoláról december 17-én és 18-án is azt, hogy 'ez éjjel végzém'. A magyarázatot a vers 59-60., 65. sorain végrehajtott utólagos javításokban véljük felfedezni, amelyek eredménye még így sem azonos teljesen a december 18-án Berzsényinek küldött szöveggel, a 65. sorban nem is tartalmaz új megoldást a kihúzott nevek helyett. Egy egyszer lezárt szövegen történtek a javítások, amelyek egy teljesen le nem zárt szöveget eredményeztek: logikusan feltételezhető tehát, hogy ezt emiatt nem postázta Helmezynek, hiszen mint a kísérősorok folytatásában olvashatjuk, a kiadás elég nyilvánvaló szándékával küldte volna a verset („ha talán kedvetek jönne kinyomtatni, örülni fogok neki”), olyannyira, hogy még a címlap betűtípusára nézve is rendelkezett a továbbiakban. A kiadásról azonban nem tett le, csak másik kéziratot készített, s azt, mint Helmezynek írott december 21-i leveléből tudjuk, el is küldte. Az eredeti viszont így megmaradt nála, s azt hasznosítandó, elküldte Kölcsynek, december 18-án, ami azt is jelenti, hogy ekkorra a javítások megtörténtek a jelen kézíraton, tehát annak eredeti lejegyzése december 17-re (éjjelre), a javításai december 17-re (nappalra) vagy 18-ra tehetőek. A Kölcsynek írott 'ez éjjel végzém' kitétel vagy erre a második lejegyzési fázisra, vagy már az ettől is némileg különböző újabb végleges kidolgozásra vonatkozik, ami a Berzsényinek küldött szöveggel eshet egybe.

4. A vers további keltezetlen levelekben

A Berzsényi Dánielhez küldött levélnek nincs dátuma, csak a versnek, a közlésekben ez (december 11.) szerepel levéldátumként is.²⁷ Ez azonban nem lehetséges, részben az eddig kiadatlan, Helmezy Mihályhoz, majd Kölcsy Ferenchez szóló levélből adódó következtetések miatt (vagyis hogy csak december 17-én készült el az episztola teljes szövege), részben magának a Berzsényi-levélnek az utalásai alapján sem. Itt ugyanis a Dessewffyhez december 14-én

²⁶ Ez az utalás így a kézíratra magára vonatkozik, s nem kell egy Helmezyhez szóló verset vagy a vers Helmezyhez szóló vonatkozását keresnünk emiatt, l. ezt *KölcsyLev*, I, 967.

²⁷ *KazLev*, XIII, 321-324., a vers csak első sorával (3060. sz.); *BERZSÉNYI Dániel levelezése*, kiad. FŐRISZ Gergely, Bp., 2014, 456-461., a vers: 456-458. (a továbbiakban: *BerzsényiLev*)

írott levélre úgy hivatkozik, mint amit már megírt („Visszaírtam a' Grófnak”), s a két levél közötti pontos megfelelések kétségtelenné teszik, hogy erre a levélre utal Kazinczy. Berzsenyihez tehát mindenképpen december 14. után írta meg a jelen levelét. A Vida-episztola kísérsoraiban pedig ezt olvashatjuk: „illő volt tehát veled ezt a' ma elvégezettét közlenem”, ami december 18-ra vonatkozik, mert az itt küldött változat eltér a december 17-én bevégzett kézirat eredeti lejegyzésétől éppúgy, mint utólagos javításaitól, így csak a Kölcsénynek 18-án írott kommentárral ('ez éjjel végzém') hozhatjuk kapcsolatba. Berzsenyi a levélre 1816. február 8-án reflektált: „A' Vidához írt Epistolában kérlek magyarázd meg ezen sorokat: csalfa fényedet »el nem vakíta, a' maszlagos kehelyt Te, mint ez a' nagy folt, nem illetéd.« Ezeket nem értem.”²⁸ Kazinczy válaszát nem ismerjük.

A verset tartalmazza még egy Wesselényi Miklósnak írott levél is. Ez a levél ugyancsak keltezetlen, itt is csak a versnek van dátuma, Váczy János azonban a Berzsenyi-levélről eltérően itt ezt nem érvényesítette a levél keltezésében. A levél utalásai alapján csak tág időkeretek jelölhetők ki: november 20. után és december 30. előtt íródhatott (mert említi Wesselényinek, hogy Csereytől hallott egy nemes tettéről, Cserey Kazinczynak írott ezen hírt közlő levele november 20-án kelt;²⁹ illetve azt írja Wesselényinek, hogy reméli, levele Wesselényi születésnapjára odaér, az pedig december 30-án volt). Wesselényinek azonban december 21-én is írt egy levelet, amelyben ez olvasható: „Míg e' levelem kezdedhez jut, kezdedben lesz a' Vidához írt Epistola”,³⁰ vagyis ekkor már a versküldemény úton volt. Ha tehát az episztola december 17-én készült el, majd első átdolgozása 18-án, s ennek a szövegállapotával a jelen forrás négy apró betű- és szócserétől eltekintve megegyezik, akkor legvalószínűbben ezt is ugyanerre a napra, legfeljebb eggyel későbbre, 19-re tehetjük (későbbre a következő levél időbeli közelsége miatt nem). Bölöni Farkas Sándor 1816. február 7-i levelében említette, hogy az episztolát tartalmazó levelet megmutatta neki Wesselényi,³¹ így bizonyítható, hogy a levél eljutott a címzetthez. E keltezetlen leveleken kívül elküldte a verset Kis Jánosnak írott, 1815. december 28-i levelében, ami fenn maradt, de más kéziratok is létezhetek még, tudjuk például, hogy megküldte Döbrentei Gábornak,³² s Vidának ugyancsak, Helmecczyn keresztül, publikálási céllal.

5. Az aprónyomtatvány és annak másolata

Kazinczy már a december 17-i, eredetileg Helmecczyhez címzett levélben kiadatási célzattal küldte volna meg versét, de aztán másik kéziratot küldött (talán az időközben végzett javítások miatt), még december 21. előtt. Mint válaszelevelében Vida írja, „Helmecczyn által vettem hozzá m méltóztatott epistoládat”,

²⁸ KazLev, XIII, 472–473. (3125. sz.)

²⁹ KazLev, XIII, 294–295. (3046. sz.)

³⁰ KazLev, XIII, 361. (3074. sz.)

³¹ KazLev, XIII, 471. (3124. sz.)

³² L. Döbrentei 1816. január 6-i válaszát, KazLev, XIII, 393–397. (3091. sz.)

„melyet tetszésed és engedelmed mellett Trattnernál kinyomtatattam”.³³ E levél 1816. január 24-én kelt, tehát a levél vétele és a kinyomtatás egy hónap alatt végbement. Kazinczy e levéllel együtt vette az aprónyomtatványt is február 11-én, mint Szemerének írja: „Én tegnap kaptam-meg Helmeccitől a’ Vidához írt Epistolámat nyomtatásban, ’s eggy levelét mellé Vidától, melly még stilistikai tekintetben is ér annyit mint hűsz ilyen Epistola.”³⁴ Kazinczy ismét Helmeccy közvetítésével válaszol: „Mondjad a’ mi Vidánknak, hogy levele többet ér mint hűsz Epistola. A’ Velin exemplárt, mellyet tőled vettem, Pandektáimnak 7dik Kötetébe varrtam be a’ Vida levelével együtt. Hadd álljon együtt a’ kettő, ’s Unokáim ismerjék belőle azt a’ széplelkű embert, azt a’ tiszteletes hazafit, a’ kit atyjok szeretett. – A’ másik exemplárt Wesselényinek küldöm, minthogy az Epistolában atyja előfordúl.”³⁵ Az archivált levél és nyomtatványpéldány ma is fellelhető, a levél előtt előzéklap áll Kazinczy kalligrafikus írásával: „Vida Lászlónak Levele, Pest, Január 24d. 1816. Ez mutatja a’ lágylelkű embernek érzéseit ’s barátságát erántam, ha ez a’ határon túl ragadozza is.”³⁶

Kazinczy jegyzőfüzetében fellelhető a versnek egy további autográf másolata is, amely mint a szövegállapotok összevetéséből megállapítható, az aprónyomtatvány (vagy egy azzal egyező másik forrás) alapján készült, így időben annak kézhezvétele, azaz 1816. február közepe után készülhetett. E kétlapos kézirat a formai jegyekből ítélve (fejlécvonal, oldalszámozás, utóbb áthúзва) a *Pandekták* része volt. Az oldalszámozás (445-448.) alapján az előtte lévő lap is e csomóhoz tartozhatott, noha van köztük egy lapnyi hiány (441-442.), mert az írásképe és az időköz azonos. A 441-442. lapon legfelül a Rummy kiadásához írott előszó utolsó sorai vannak 1815. december 14-i dátummal, egyezően a korabeli levelekkel (Helmeccynek és Rumynak, 1815. december 16.), majd *Kisfaludy – Zsombori* címmel az a két történet Kisfaludy Sándorról és Fekete Jánosról, amelyeket Berzsenyi és Dessewffy december 3-i és 7-i levelei ihlettek,³⁷ s amelyek először a Dessewffyhez szóló december 14-i válaszban jelentek meg,³⁸ sokszor szó szerint egyezvén e Pandekta-feljegyzéssel, majd a következő napokban, december 16. és 18. között további levelekbe is belekerültek váltakozó részletességgel, ezek pontosan a Vida-episztola befejezésének napjai. Úgy véljük ez alapján, hogy az episztola aprónyomtatványról készült másolata nem sokkal ezt követően készült, akkor, mikor Kazinczy kézhez kapta a kinyomtatott példányt. Ezt azonban kétségen kívüli filológiai

³³ KAZINCZY Ferenc levelezése, XXIII. kötet, kiad. BERLÁSZ Jenő, BUSA Margit, CS. GÁRDONYI Klára, FÜLÖP Géza, Bp., 1960, 247. (5810. sz.) (A továbbiakban: *KazLev*, XXIII.)

³⁴ *KazLev*, XIII, 484. (3128. sz.)

³⁵ *KazLev*, XIII, 473. (3126. sz.)

³⁶ MTAK. M. Irod. Lev. 4r. 38. Fülöp Géza a levelezéskiadás pótkötetében a jegyzetben közli a nyomtatványt is a benne lévő, Kazinczynak tulajdonított javítások miatt (*KazLev*, XXIII, 497-499.); ezek a kézírásos javítások azonban Kazinczy Gábortól származnak, az ő nevének ugyancsak kézírásos kezdőbetűi állnak a nyomtatvány címlapján, 1834-es dátummal. A nyomtatvány fellelhető még az OSZK. An. Lit. 12.058. jelzete alatt is.

³⁷ *KazLev*, XIII, 306-307. (3052. sz.) és 309-314. (3055. sz.)

³⁸ *KazLev*, XIII, 334-339. (3064. sz.)

érvekkel nem tudjuk alátámasztani, biztosan csak az mondható, hogy a kézirat 1816. február után keletkezett. (A versnek van még egy további kézírata is, egyedi változatokkal, ennek keletkezéséről azonban nincsenek adataink.)

6. A vers alakulástörténete és ennek következményei a levelek datálására nézve

1815. december 16.: másfél hónapos érlelés után Kazinczy elküldi Helmecczynek az episztoła még mindig nem végleges szövegét.

1815. december 17.: éjjel mégis befejezi a művet, vagyis elkészül a teljes szöveggel, ezt akarja másnap ismét küldeni Helmecczynek, de majd végül Kölcseynek küldi el.

1815. december 18.: a nap folyamán még mindig javít a szövegen, majd Berzsenyinek és Wesselényinek már az éjszaka véglegesített változatot küldi, s a Kölcseynek írott levélhez csatolja előző, még Helmecczynek szánt kéziratát.

1815. december 28.: Kis Jánosnak egy némileg korrigált változat ment levélben ekkor.

1816. február 11.: Kazinczy kézbe veszi a január közepére elkészült aprónyomatványt, majd készít róla egy kézírásos másolatot, javítva benne Helmecczy beavatkozásait, s némi további korrekciókat tesz.

Utóbb készül még egy változat, s a vers címét az episztolák mindegyik pálya végi összeírása tartalmazza, így kiadásának szándékáról Kazinczy később sem tett le.

Az elvégzett vizsgálatok alapján a most kiadott keltezetlen, címzés és aláírás nélküli levélnek meghatározható az eredeti címzettje: Helmecczy Mihály, neki 1815. december 17-én írta a levelet Kazinczy. Ezt azonban neki nem küldte el a vers továbbdolgozása miatt, viszont 18-án csatolta a már valójában érvénytelen kéziratot Kölcseynek írott leveléhez, így ő lett a levél második címzettje. A két másik keltezetlen levél, a Berzsenyihez és a Wesselényihez írott, melyek a vers címének dátumával (december 11.) lettek besorolva az eddigi kiadásokba, immár pontosan datálható: 1815. december 18-ra tehetőek (a Wesselényi-levél esetében felvethető még a következő nap is). Eddig lappangó levelünk tehát nem pusztán szövegével, a vers eddig nem ismert változataival jelent újdonságot, de több filológiai korrekció is levezethető belőle egy szoros vizsgálat alapján, amelynek ezennel a végére értünk.